

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FF
SVEUČILIŠTA U ZAGREBU, VOL. 26, ZAGREB 1993.,
376 STR.

UDK 94(497.5)(082)

Ovaj broj Radova Zavoda za hrvatsku povijest sadrži dvije osnovne tematske cjeline. U prvom dijelu izložene su rasprave iz hrvatske povijesti srednjeg i novog vijeka, a u drugom dijelu tiskani su radovi sa Okruglog stola pod nazivom "Država Slovenaca, Hrvata i Srba" održanog 22. svibnja 1992. godine. Lujo Margetić u raspravi "O vjerodostojnosti isprava unesenih u potvrđnice pape Grgura IX. iz 1227. godine" (7-16) raspravlja o vjerodostojnosti osam isprava od velike važnosti kako za cjelokupnu hrvatsku povijest tako i za povijest Zagrebačke biskupije i kaptola. Iako su neki povjesničari smatrali neke od tih isprava sumnjivima (Szentpetery, Tanodi), a Nada Klaić i krivotvorenima, autorov je stav da su sve isprave vjerodostojne.

U radu "Prilog poznavanju srednjovjekovnih puteva u središnjoj Hrvatskoj" (17-26) Hrvoje Petrić najprije iznosi podatke o literaturi i autorima koji su se do sada bavili problematikom puteva u Hrvatskoj. Također, autor ističe da se može govoriti o djelomičnom kontinuitetu cestovne mreže od antike u srednji vijek. Rad je ilustriran dvjema kartama na kojima autor pokazuje izgled cestovne mreže u središnjoj Hrvatskoj u razdoblju od 13. do 15. stoljeća. Zaključuje da su dva najvažnija prometna pravca bila onaj koji je povezivao panonski prostor s jadranskom obalom i drugi koji je spajao slovenske zemlje sa prostorima koji se nalaze istočno od središnje Hrvatske.

Zdenka Janeković Romer u raspravi "Stranac u srednjovjekovnom Dubrovniku: između prihvaćenosti i odbačenosti" (27-38) na temelju objavljene i neobjavljene dubrovačke građe razmatra odnos dubrovačkog društva prema strancima te napominje da je on bio stupnjevan, te da se kretao od potpune prihvaćenosti i davanja građanstva do isključenja i odbacivanja. Odnos prema strancima bio je uvjetovan interesom općine, kulturnim, političkim, vjerskim, etničkim i demografskim čimbenicima. Integracija stranaca u društvo bila je uspješnija ako su postojale civilizacijske sličnosti te što je bila jača vjerska i politička bliskost, a ovisila je i o gospodarskim interesima komune.

U raspravi "Prisutnost doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća" (39-78) Lovorka Čoralić na osnovu izvorne građe iz venecijanskih arhiva raspravlja o prisutnosti hrvatskih iseljenika u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća. Autorica analizira razne probleme vezane uz njihova zanimanja i mjesta stanovanja. Koristeći se velikim brojem oporuka i inventara, posebno iz Archivio di Stato di Venezia, autor iznosi zanimljive analize o svakodnevnom životu naših ljudi u Veneciji. Razmatra njihove obiteljske, rodbinske i prijateljske veze, gospodarsko poslovanje, oporučna ostavljanja (legate), govori o pogrebnim ceremonijama i mjestima pokopa te razmatra neke probleme marginalizacije unutar venecijanskog društva.

Mario Strecha u raspravi "O pitanju utjecaja bečkog središta na kulturni identitet Zagreba u 19. stoljeću" (79-88) odgovara na dva osnovna pitanja. Prvo, zašto je u 19. stoljeću Beč odlučujuće utjecao na oblikovanje kulturnog identiteta Zagreba i drugo, pokušava identificirati neke vidove utjecaja bečkog središta na području kazališnog života. Prema autorovom mišljenju glavnu ulogu u tome imali su ovi čimbenici: razina kulture Zagreba i njegovo značenje u 19. stoljeću, relativna blizina Beča kao glavnog kulturnog središta Monarhije te rasprostranjenost i prihvaćenost njemačkog jezika u višim intelektualnim krugovima društva, ali i među prosječno obrazovanim građanima.

U raspravi "Matija Majar Ziljski i Hrvati (1892.-1992.)", (89-100) koja je u skraćenoj verziji bila pročitana na međunarodnom simpoziju slavista i povjesničara o Matiji Majaru održanom u lipnju 1992. godine u austrijskoj Koruškoj, D. Pavličević govori o odnosu M. Majara, koji je živio od 1809. do 1892. godine, prema hrvatskim političkim idejama u 19. stoljeću, a posebno prema Ilirskom pokretu. Bojeći se germanizacije, ali i jačanja Italije, Matija Majar je težio za približavanjem Slavena u Monarhiji. Posebno se zalagao za ujedinjenje slovenskih i hrvatskih zemalja. Suradivao je u hrvatskim novinama (na pr. "Kolu"). Od 1861. godine on donekle izmjenjuje svoje političke stavove i više se ne zalaže za ujedinjenje Slovenije i Hrvatske već se okreće prema austroslavenskom i općeslavenskom konceptu.

Ivica Golec u radu "Narodni pokret na sisačkom području 1903.-1904." (101-112) govori o Sisku kao važnijem središtu oporbenih snaga u Hrvatskoj gdje su značajnu ulogu odigrale dvije osobe: Grza Tuškan i Janko Dujak, vlasnici tiskare u Sisku u kojoj se tiskao oporbeni list "Sisački glas". Nakon što je Dujak bio uhapšen zbog protudržavne djelatnosti, na području Siska, a najprije u Petrinji, zbog toga dolazi do nemira. Dana 9. svibnja održane su i demonstracije u Sisku u kojima je sudjelovalo više od 500 demonstranata. Nemiri su se proširili i na Glinu i Sunju. U borbi za financijsku samostalnost Hrvatske i protiv mađarizacije izražavane su i

neke druge ideje kao antisemitizam te potreba bliske suradnje Hrvata i Srba na ovom području.

U raspravi "Udio građanstva u županijskim skupštinama u sjevernoj Hrvatskoj pred Prvi svjetski rat" (113-122), koja je kao izlaganje pročitana na međunarodnom kulturnopovijesnom simpoziju "Mogersdorf" održanom u Rogaškoj Slatini u srpnju 1992. godine, Božena Vranješ-Šoljan analizira socijalne i gospodarske osobine članova hrvatsko-slavonskih skupština pred Prvi svjetski rat. Radi boljeg praćenja teksta autor donosi i šest tabela koje ilustriraju društveni i imovinski položaj članova županijskih skupština u 1910. godini na području sjeverne Hrvatske.

Suzana Leček u raspravi "Pokušaji smanjivanja nepismenosti u Banskoj Hrvatskoj početkom 20. stoljeća" (123-150) govori o pokušajima da se u sklopu modernizacije Hrvatske poradi i na suzbijanju nepismenosti kako bi se pratili slični tokovi u Zapadnoj Europi. U vrlo iscrpnoj analizi, potkrijepljenoj nizom statističkih podataka u vidu tabela i grafikona autorica ilustrira stanje na području Banske Hrvatske za razdoblje 1880.-1910. godine te vrši komparaciju dobivenih rezultata sa stanjem u Dalmaciji, Istri, drugim pokrajinama Monarhije i u nekim europskim zemljama (na pr. Pruskoj, Škotskoj, Švedskoj, Belgiji, Engleskoj, Francuskoj i drugim zemljama). Razmatra problem nepismenosti prema spolu, dobi, odnos vlade prema pismenosti, rad građanskih prosvjetnih društava na širenju pismenosti, a posebno rad Hrvatskog društva za pučku prosvjetu i Društva hrvatskih sveučilišnih građana za pouku analfabeta (Klub ABC).

U raspravi "Sudionici Oktobarske revolucije iz Siska i okolice" (151-160), koja je ukratko izložena i na simpoziju "Sisak - više od 2000 godina" održanom u Sisku 1987. godine, Ivan Očak analizirao je djelatnost sudionika Oktobarske revolucije sa područja Siska nakon njihova povratka u domovinu. Autor je izložio njihova imena te ukratko naveo osnovne biografske podatke o važnijim osobama. Također je iznio i podatke o nekim sudionicima Oktobarske revolucije koji se nisu vratili u Hrvatsku (na pr. Slavko Magdić). Autor je podijelio sudionike u dvije osnovne grupe: one koji su osobno participirali u revoluciji i one koji su bili promatrači ili svjedoci ovog događaja.

Bosiljka Janjatović u radu "O progonima hrvatskih političara u Zagrebu za vrijeme Karadorđevićevske šestojanuarske diktature" (161-176) je, na osnovi slabo poznate ili nepoznate i neobjavljene arhivske građe te literature, razmatrala različite vrste progona: zabranu djelovanja građanskih političkih stranaka, nadzor, uhićenja, suđenja, kazne zatvora i ubojstva. Posebno se osvrće na represivnu djelatnost države protiv Hrvatske seljačke stranke i Samostalne demokratske stranke u razdoblju od

1929.-1934. godine. Autorica zaključuje da je režim svim sredstvima nastojao ugušiti bilo koji oblik izražavanja hrvatske samobitnosti, najjače je to došlo do izražaja u vrijeme šestojanuarske diktature, ali nije uspio skršiti oporbone stranke i pojedince.

U raspravi "Radna obaveza u Bosni i Hercegovini od 1947. do 1952. godine" (177-186) Husnija Kamberović govori o okolnostima pod kojima se nasilno namekala radna obaveza za seljaštvo u Bosni i Hercegovini. U BiH vladala je u ovo vrijeme kriza radništva pa je vlast nastojala na izgradnji drugačijeg društva sa jakom industrijskom radnom snagom uvođenjem nepopularne mjere radne obveze. Autorica obrađuje problem državnih organa zaduženih za praćenje kretanja raspoložive radne snage u srezovima. Najvažnija institucija bila je Uprava za radnu snagu pri Ministarstvu rada Bosne i Hercegovine osnovana u svibnju 1948. godine. Dalje autorica govori o radu drugog važnog organa - Savjet rada - koji se osnivao po srezovima. Nadalje govori o planovima koji su stvarani za mobilizaciju radne snage sa sela te o komisijama koje su osnovane da bi ispitale sve privredne, administrativne i političke mjere koje se pojavljuju kao stimulacijski ili destimulacijski faktori na mobilizaciju seoske radne snage.

Drugi dio Radova, kao što je spomenuto naprijed, posvećen je Okruglom stolu "Država Slovenaca, Hrvata i Srba". U prvom radu "Kada je i kako nastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba" (187-198) Ljubo Boban razmatra problem Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te njegovu unutrašnju organizaciju. Dalje analizira ulogu koje je Narodno vijeće imalo u uspostavljanju Države Slovenaca, Hrvata i Srba, te mjesto koje je ono imalo u stvaranju jugoslavenske države. Autor odbacuje općeprihvaćeno mišljenje među povjesničarima da je Država SHS osnovana 29. listopada 1918. godine te ističe da formalni akt o konstituiranju ove države ne možemo vezati uz navedeni datum. Autor inzistira na procesu konstituiranja ove države izraženom kroz pravne akte i njeno faktičko djelovanje te napominje da ako se inzistira na datumu onda bi osnivanje ove države trebalo smjestiti u razdoblje od 19. do 29. listopada 1918. godine.

Hodimir Sirotković u raspravi "O nastanku, organizaciji, državnopravnim pitanjima i sukcesiji Države SHS" (199-208) analizira problem uspostave i organizacije Države SHS na kraju 1918. godine. Posebno se osvrće na politička pitanja postavljena pred Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba obzirom na modalitete ujedinjenja sa Kraljevinom Srbijom. Također razmatra pravnu narav akta od 1. prosinca 1918. kada je došlo od ujedinjenja u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Govori o procesu uspostavljanja granica između nove države i Italije, Austrije i Mađarske.

U radu "Gospodarsko-socijalni rad Narodne vlade Narodnog vijeća Države SHS 1918. godine" (209-218) Mira Kolar-Dimitrijević razmatra gospodarsko-socijalni rad odjela Narodnog vijeća kao privremene vlade Države SHS. Autorica

analizira rad Odjela za narodno gospodarstvo, Odjela za trgovinu, obrt i industriju, Odjela za financije, Odjela za željeznice, Odjela za prehranu, Odjela za poštu, brzopjav i telefon, Odjela za socijalnu politiku. Autorica napominje da su ovi Odjeli djelovali kao prava ministarstva pri Narodnoj vladi Narodnog vijeća. Odjeli su osnovani u vjeri da će Hrvatska zadržati samostalnost na gospodarskom polju u novoj državi.

Branka Boban u raspravi "Stjepan Radić i Država Slovenaca, Hrvata i Srba" (219-236) razmatra kronološki razvoj stavova S. Radića, s obzirom na položaj hrvatskog naroda u Habsburškoj Monarhiji u 1918. godini, te o mogućnosti rješenja ovog pitanja što je bilo izraženo u stvaranju Države SHS. Njegov je stav bio da međunarodne okolnosti u ovom trenutku ne dopuštaju stvaranje nezavisne hrvatske države te da postoji opasnost od razbijanja hrvatskog nacionalnog prostora između Italije, Mađarske i Srbije. On je u stvaranju Jugoslavije vidio mogućnost očuvanja hrvatskog nacionalnog prostora te je potvrdu za to nalazio i u osnivanju Države SHS. Time Hrvati ne bi došli u podređen položaj u novoj državi.

U radu "Svetozar Pribičević u danima postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba" (237-248) Hrvoje Matković govori o ulozi Svetozara Pribičevića u pripremanju sjednice Hrvatskog sabora 29. listopada 1918. godine. On je predložio prekid svih odnosa sa Austrijom i Mađarskom te proglašenje Hrvatske, Dalmacije i Slavonije sa Rijekom nezavisnom Državom Slovenaca, Hrvata i Srba. Došavši na čelo nove države, Pribičević se povezao sa vojnim i političkim vrhom Srbije. Povezao se sa generalom Dušanom T. Simovićem, a u Beograd je poslao delegaciju Narodnog vijeća regentu Aleksandru. Značajna je uloga koju je Pribičević odigrao pri ujedinjenju Države SHS sa Kraljevinom Srbijom, a kasniji sistem koji je uspostavio u državi znatno je doprinio razvoju velikosrpskog hegemonizma.

Ante Sekulić u raspravi "Hrvati iz južnougarskih područja u godinama od 1918. do 1920." (249-254) analizira arhivsku građu i literaturu te razmatra položaj i djelovanje Hrvata u južnougarskom području od 1918.-1920. godine. Posebno se osvrće na djelatnost svećenika Blaška Rajića koji je imao predvodničku ulogu među svećenstvom u Bačkoj. Autor analizira njegovo putovanje na sjednicu Narodnog vijeća u Zagrebu održanu 29. 10. 1918. godine te daljnje probleme u oblikovanju granice između Jugoslavije i Mađarske na području Vojvodine.

Petar Strčić u raspravi "Funkcioniranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba na primjeru otoka Krka" (255-262) razmatra djelovanje ove države na lokalnoj razini. Dana 31. listopada osnovan je županijski odbor Narodnog vijeća. Krk je bio pretežno naseljen Hrvatima, a vrlo mali broj Talijana živio je u gradu Krku. No, 15. studenog vojska Italije počinje okupaciju otoka Krka. Talijanske vlasti započinju provoditi

repressivne mjere posebno protiv katoličkog svećenstva pa i krčkog biskupa dr. Antuna Mahniča. Autor zaključuje da je kratko postojanje odbora na otoku Krku pomoglo da Krk ne bude priključen Italiji.

U radu "Prilike u južnoj Dalmaciji za vrijeme postojanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba" (263-268) Franko Mirošević analizira rad Odbora Narodnog vijeća u Dubrovniku pri čemu se služi bogatim arhivskim materijalom. Autor je zaključio da je Država SHS funkcionirala na području južne Dalmacije iako su Talijani zauzeli otoke Korčulu, Lastovo i Mljet. Njezino funkcioniranje izrazilo se kroz zaštitu građana, brige o zdravlju, obrazovanju i kulturi. Također je postojala koordinacija u djelovanju između centra u Zagrebu i lokalnih vlasti koje su postupale prema uputama centrlanih vlasti u Zagrebu.

U kraćem radu "Humanist, polihistor i poligraf Giuseppe Rosaccio i Skradin" (269-274) Krešimir Čvrlijak piše o talijanskom humanistu Giuseppeu Rosacciu i njegovu putopisu o Dalmaciji i Skradinu. On je bio svestrano obrazovana osoba-liječnik, geograf, kozmograf i kartograf. Autor govori o dosadašnjim saznanjima o životu G. Rosaccia (1530.-1603.) čime se najviše bavio talijanski povjesničar Gian-Giuseppe Liruti. Rosaccio je autor putopisa u Svetu Zemlju koji neki povjesničari ocjenjuju kao putnički ili trgovački vodič. Autor smatra da je prvo izdanje putopisa bilo u godini 1576., a da je samo putovanje bilo provedeno u ranim 70-im godinama 16-og stoljeća. Autor razmatra mišljenje P. Matkovića o izvornosti Rosaccijeva opisa puta u Carigrad tj. je li Rosaccio svoj opis posudio ili preuzeo od nekoga.

Mladen Domazet u kraćoj raspravi "Prilog proučavanju bratovština od 16. do početka 19. stoljeća" (275-280) govori o djelovanju bratovština Sv. Jurja i Sv. Petra u Kaštelima koristeći se materijalom iz zapisnika i pravilnika bratovština, biskupskim vizitacijama. Zaključuje da se pojava bratovština pozitivno odrazila i manifestirala kroz socijalne i kulturne djelatnosti u kaštelanskom društvu.

U preglednom radu "Životni put dr. Ive Tartaglie (Split, 6. 2. 1880. - Lepoglava, 3. 4. 1949.)" (281-288) Norka Machiedo - Mladinić iznosi biografske podatke o odvjetniku, načelniku Split, prvom banu Primorske banovine, likovnom kritičaru, publicistu, meceni umjetnosti i vlasniku najveće umjetničke zbirke u Dalmaciji.

U raspravi "Naselja Veliki Borištof, Frakanava i Temerje na vlastelinstvu Kisege u 15. i 16. stoljeću" (289-304) Robert Hajsan istražuje gospodarski i društveni položaj podložnog stanovništva na tom području. Na temelju podataka iz urbara autor iznosi imena naselja na kisečkom vlastelinstvu 1451., 1554. i 1569. godine te iznosi podatke o sesionalistima iz 1569. godine.

Ivan Jurišić u raspravi "Dva priloga o razgraničenju Zagrebačke biskupije i Banske krajine potkraj 18. stoljeća" (305-322) na temelju dva zapisnika sa sjednica

dviju komisija, koje su u godinama 1793.-1800. radile na razgraničenju Zagrebačke biskupije i Banske krajine, iscrpno analizira njihov rad. Rad se temelji na izvornom materijalu koji je autor pronašao u Arhivu Hrvatske u Zagrebu među spisima fonda Kraljevske i druge komisije.

Lujo Margetić u preglednom radu "Prof. dr. Antun Cvitanić - u povodu objavljivanja statuta otoka Lastova" (323-326) govori o životnom putu i djelu Antuna Cvitanića te donosi popis najvažnijih Cvitanićevih radova.

Zoran Ladić